

Fynd av busksnäcka, *Fruticicola fruticum* (O.F. Müller) på Bjuröklubb i Västerbotten

TED VON PROSCHWITZ

Inledning

I samband med återresan från fältarbete i Ammarnäs i Lycksele lappmark tillbringade jag i månadsskiftet juni-juli 2001 några dagar i Skellefteåtrakten och besökte då även naturreservatet Bjuröklubb. I området kring fyren på halvöns norra del gjorde jag en del ströinsamlingar av landlevande mollusker. Naturen i detta område domineras av oligotrofa barrskogar och öppna halvöppna klippbiotoper. Vissa smärre insprängda bestånd av asp och sälg finns dock även på sina håll, bl a omedelbart syd om fyrmästargården. I en halvöppen sluttning med spridda buskar, gränsande till en liten asp-sälgdunge anträffades två levande exemplar, flera tomskal och fragment av busksnäcka, *Fruticicola fruticum* (O. F. Müller), en art som tidigare inte påträffats i Västerbotten.

Lokalbeskrivning och följefauna

Fyndplatsen, som undersöktes den 1 juli 2001, är belägen i Lövånger socken, på halvön Bjuröklubb, 50 m SSO om fyrmästargården. Den utgörs av en låg sydsluttning med framstickande berghällar och stenar. Området är halvöppet med spridda rönnar och enar, och i öster en liten aspdunge med en sälgrupp. I öppna partier sågs frodigt gräs, hundkäx, nässlor och hallon. I övergång mot berghällar fanns kärleksört och mossor. I aspdungen växte gräs, teveronika, något blåbär, lingon och skogsstjärna. Uptill mot gården låg

sprängsten, och här fanns även några syrébuskar.

Funna landmollusker

Totalt anträffades 11 arter (10 snäckor och 1 snigel) (Tab. 1). Förutom den sällsynta ribbgrässnäckan (*V. costata*, jfr nedan) och busksnäckan är samtliga arter spridda och allmänt förekommande i Västerbotten.

Västerbottens landmolluskfauna

Mycket lite finns publicerat om Västerbottens landmollusker. Enstaka ströuppgifter, främst om allmänna arter, finns i äldre arbeten. Under Göteborgs Naturhistoriska Museums markfaunainventering (Proschwitz 1996) har emellertid också Norrland undersöks, om än mindre intensivt än de sydsvenska landskapen. I landskapet Västerbotten har ca 170 lokaler undersökts, huvudsakligen av H.W. Waldén på 1950- och 1990-talen. Det mycket omfattande materialet från markfaunainventeringen (>28.000 lokaler) håller på att göras tillgängligt som en databas på Naturhistoriska Museet i Göteborg (Proschwitz & Andersson 1997). Det kan nämnas att Naturhistoriska Museet, på uppdrag av länsstyrelsen i Västerbottens län, arbetar med en sammanställning och utvärdering av hela länets landmolluskfauna, baserad på markfaunamaterialet.

Busksnäckans utseende

Skalet når en höjd av 10-19 mm och en

Tab. 1. Funna arter på Bjuröklubb i juli 2001. Nomenklaturen följer Falkner m fl (2002), och svenska trivialnamn följer Gärdenfors (1996). Relativ abundans anges enligt följande skala: (1) 1 ex., (2) 2-9 ex., (3) 10-99 ex., och (+) endast tomskal.

Vetenskapligt namn	Svenskt namn	Relativ abundans
<i>Cochlicopa lubrica</i> (O.F. Müller)	Allmän agatsnäcka	2
<i>Vallonia costata</i> (O.F. Müller)	Ribbgrässnäcka	2
<i>Vertigo alpestris</i> Alder	Rösegrynsnäcka	1
<i>Clausilia bidentata</i> (Ström)	Strimspolsnäcka	2
<i>Punctum pygmaeum</i> (Draparnaud)	Punktsnäcka	+
<i>Discus ruderatus</i> (W. Hartmann)	Trubbdisksnäcka	3
<i>Euconulus fulvus</i> (O.F. Müller)	Allmän konsnäcka	2
<i>Nesovitrea hammonis</i> (Ström)	Strimglanssnäcka	1
<i>Nesovitrea petronella</i> (L. Pfeiffer)	Vitglanssnäcka	+
<i>Deroceras agreste</i> (L.)	Ängssnigel	2
<i>Fruticicola fruticum</i> (O.F. Müller)	Busksnäcka	2

bredd av 12-24 mm. I formen påminner det om trädgårdssnäcka [*Cepaea hortensis* (O. F. Müller)] och fläckig lundsnäcka [*Arianta arbustorum* (L.)] (Fig. 1). Det är koniskt med 5-6½ lätt välvda vindlingar, skilda av en ganska djup sutur. Columellan (innerpelaren) är öppen och bildar en långsamt smalnande navel på undersidan. Navelns bredd är ca 1/5-1/6 av totala skaldiametern. Den columellära delen av mynningsläppen når fram till naveln och kan täcka en del av denna. Mynningen är rundad och har en ganska smal läpp, ofta finns också en inre förtjockning (callus). Skalfärgen är oftast vit-ljusgul, även ljust bruna - brunröda varianter förekommer. Ibland har skalet också ett brunt - rött periferiband. Tvärstriering finns i form av oregelbundna, ganska breda men flacka åsar. Dessutom förekommer en fin spiralstriering som dock är iakttagbar först i hög förstoring. Den något snarlika sidensnäckan, *Euomphalia strigella* (Draparnaud) är proportionerligt något mindre (höjd: 9-12 mm; bredd: 12-18 mm) och har en navel vars bredd är ca ¼ av den totala skaldiametern.

Busksnäckans nomenklatur

I mycken malakologisk litteratur används släktnamnet *Bradybaena* för busksnäckan, detta är emellertid inte riktigt. Arten *Fruticicola fruticum* är enda i Europa förekommande representant för den huvudsakligen sydostasiatiska familjen Bradybaenidae. I äldre litteratur förekommer även släktnamnet *Eulota* Hartmann, 1843 för arten. *Fruticicola* Held, 1838, med typarten *F. fruticum*, har dock prioritet över detta namn, och man har senare ansett att *Bradybaena* Beck, 1837 i sin tur har prioritet som äldsta namn. Vid denna synonymisering har man emellertid förbiset att redan Thiele (1931) med hjälp av anatomiska skillnader klart definierar och åtskiljer släktena *Bradybaena* och *Fruticicola*. Att släktena i vissa senare arbeten, bl a Boettger (1950), endast getts status av undersläkten har möjligen bidragit till att de av förbiseende synonymiserats. För en närmare översikt av nomenklaturfrågan se Falkner (1991). Genom inflytande från arbeten som bl a Waldén (1985), vilka systematiskt och nomen-

klatoriskt var föråldrade redan vid publiceringen, har den skandinaviska nomenklaturen för landsnäckor inte följt med i den utveckling som skett på kontinenten. Det är hög tid att ersätta släktnamnet *Bradybaena* med *Fruticicola*.

CLECOM-gruppen (Check-List of European Continental Mollusca) arbetar med en systematiskt och nomenklatoriskt uppdaterad och enhetlig systematik för landmolluskfaunan på hela den europeiska kontinenten. Genom att jag är en av gruppens ledamöter deltar Naturhistoriska Museet sedan flera år i projektet. En checklista för norra, centrala och västra Europa (CLECOM Area I) har nyligen publicerats (Falkner m fl 2001). Listan finns också tillgänglig i digital form via Naturhistoriska Museets hemsidor på Internet (<http://www.gnm.se/clecom.htm>). Det är min förhoppning att CLECOMs systematik och nomenklatur hädanefter ska användas fullt ut också i Nordeuropa.

Busksnäckans ekologi

Arten lever framförallt i öppnare skogsmiljöer (av både fuktig och torr typ), i

randzoner vid övergång till öppnare miljöer och på buskmark. Den förekommer även på fuktiga högrötsängar, på stränder och i öppna rikkärr. På många håll är den en karaktärsart för det öppna jordbrukslandskapet. Man måste också beteckna busksnäckan som kalkgynnad. Den har traktvis, speciellt i västra Sverige, gått starkt tillbaka i samband med ändrade bruksformer och igenväxning. Att randzoner och halvöppen buskmark försvinner är klart negativt för arten. I östra Sverige kan den dock fortfarande betraktas som relativt allmän – speciellt på Öland och Gotland, i ett brett bälte längs kustlandet och i hela Mälardalen.

Busksnäckans utbredning

Arten har en vidsträckt totalutbredning som omfattar stora delar av tidigare Sovjetunionen och större delen av Öst- och Mellaneuropa. Busksnäckan saknas dock i västra Frankrike och endast några isolerade förekomster är kända i England (jfr utbredningskartan hos Kerney m fl 1983: 353). Totalutbredningen är klart kontinentalt präglad. På Skandinaviska

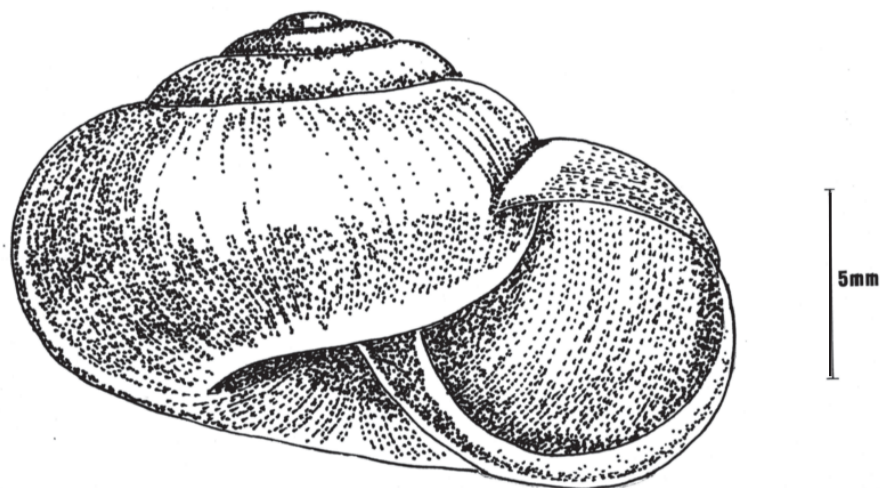

Fig. 1. Busksnäck, *Fruticicola fruticum* (O.F. Müller). Teckning: Barbara Landelius.

halvön kan utbredningen karakteriseras som sydostlig. I Norge finns arten i det sydostligaste hörnet med en förlängning längs sydkusten. Isolerade förekomster finns även på Västlandet, nordligast vid

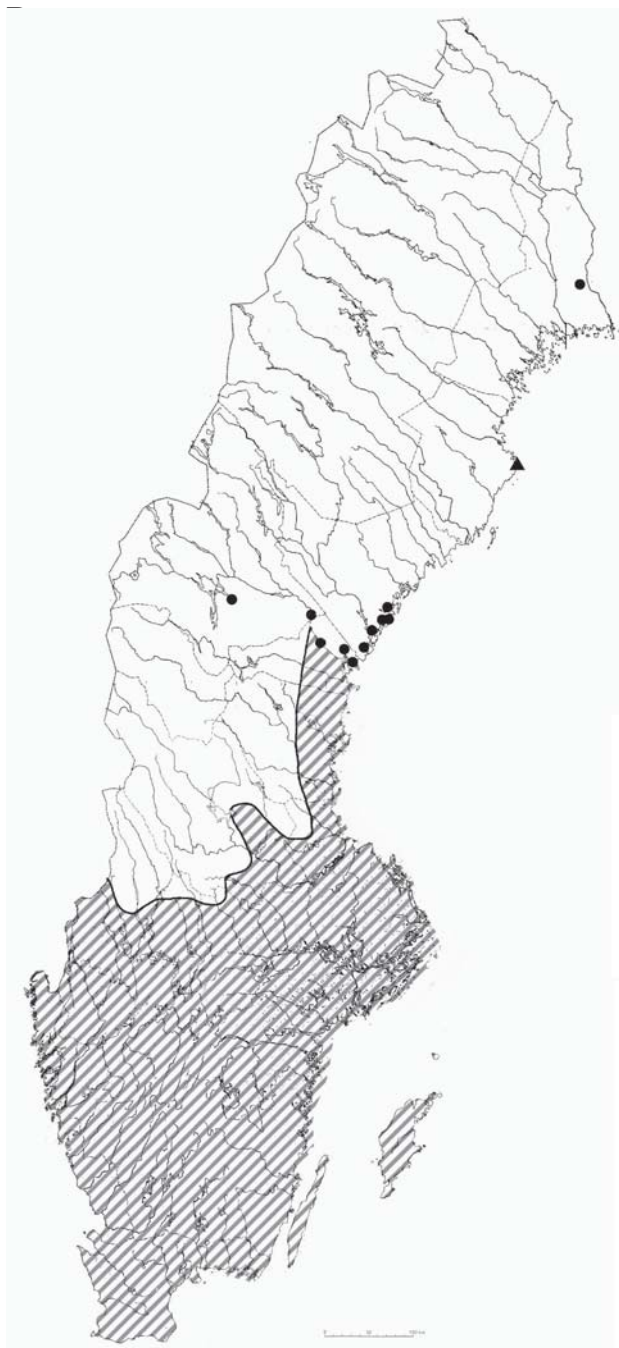

Fig. 2. Utbredningen av busksnäcka, *Fruticicola fruticum* (O.F. Müller) i Sverige. Streckat område = sammanhängande förekomst, ● = tidigare kända förekomster norr om Indalsälven och i Jämtland, ▲ = nyupptäckt förekomst på Bjuröklubb i Västerbotten.

I Sverige förekommer arten i de södra och mellersta delarna upp till *limes norrlandicus*-zonen, där förekomsterna glesas ut och upphör. Den sammanhängande utbredningen i södra Sverige är dock ingalunda jämn (jfr ekologi). Förekomsterna är betydligt färre och glesare i väster. I stora delar av centrala och västra Småland, sydligaste Västergötland och mellersta och södra Halland måste busksnäckan betraktas som sällsynt eller mycket sällsynt. Artens nordgräns går genom mellersta Värmland, norra Västmanland, sydöstra Dalarna (med en inbuktning till östra Siljansbygden), vidare genom Gästrikland upp till Dellen-trakten i Hälsingland och därifrån i en smal, ca 30 km bred kustzon norrut till Indalsälvens dalgång i Medelpad. Norr därom finns endast ett fåtal förekomster (Fig. 2). I sydligaste Ångermanland är sju lokaler kända: Häggdånger socken (vid kyrkan samt 200 m N om kyrkan), Nora socken (S. Lövvik, 500 m VNV om vägkröken), Nordingrå socken (vid kyrkan samt 1 km V om Rävsn), Säbrå socken (600 m S om kyrkan) och Viabyggerå socken (Valaberget, 400 m SV om p. 151) den sistnämnda lokalen är den nordligaste i det sammanhängande kustbältet. En förekomst finns i östligaste Jämtland (Fors socken: Utanede, 500 m VSV om p. 17,64). Denna lokal är belägen i Indalsälvens dalgång och utgör en västlig utpost av utbredningen längre nedströms. Dessutom finns ett äldre, isolerat fynd från Storsjöområdet i centrala Jämtland (Brunflo socken) (Westerlund 1897).

Busksnäckan är även känd från en lokal i Norrbotten (Övertorneå socken, 1,6 km OSO om Liehirtaja, leg: H.W. Waldén 1991). Sedd enbart ur svenskt perspektiv är denna lokal helt isolerad, men i ett vidare

sammanhang torde den utgöra en västlig utpost av artens finska utbredning. I vårt östra grannland når arten betydligt längre norrut än i Sverige och den är känd från södra delen av Tornedalen. Busksnäckan har i Finland en sammanhängande förekomst upp till 66° N (Valovirta 1967).

Fyndet på Bjuröklubb i Västerbotten kan, ehuru isolerat och beläget ca 220 km norr om det nordligaste fyndet i Ångermanland och likaså ca 220 km syd om fyndet i Norrbotten, sägas utgöra en förbindelse mellan dessa. Den nu funna lokalen är genom sitt exponerade sydläge uppenbarligen klimatologiskt gynnsam, vilket möjliggör förekomsten av busksnäckan. Riktat sökande på liknande platser i Ångermanlands, Västerbottens och Norrbottens kustland skulle möjligen kunna resultera i att fler liknande förekomster upptäcks.

Sydliga element längs norrlandskusten

Ett flertal landmolluskararter har sin svenska nordgräns i *limes norrlandicus*-zonen, vissa har dessutom en förlängning mot norr längs Norrlands kustland och ibland också i inlandet. En art med en utbredning likartad den hos busksnäckan är ängsgrässnäckan, *Vallonia pulchella*, vilken har ett fåtal spridda, kustnära förekomster i Västerbotten (Bygdeå och Byske socknar) och i Norrbotten (Nedertorneå, Nederkalix och Piteå socknar). Förlängningar mot norr, med ett fåtal glest liggande förekomster i den kustnära zonen, har också ribbgrässnäcka *Vallonia costata* (O. F. Müller) och klippspolsnäcka *Balea perversa* (L.). Ingen av dessa arter når dock Norrbotten. Ribbgrässnäckan är nordligast funnen på flera lokaler i Skellefte älvdal och det nya

fyndet på Bjuröklubb sammanbinder dessa med närmaste sydliga förekomst vid Baggböle i Umeå socken. För klippspolsnäckan är den nordligaste lokalen belägen just på Bjuröklubb. Liknande men något mera sydligt präglad utbredning och med enstaka förekomster också i inlandet har ängsgrynsnäcka, *Vertigo pygmaea* (Draparnaud); taggsnäcka, *Acanthinula aculeata* (O.F. Müller) (nordgräns i mellersta Ångermanland); mångtandspolsnäcka, *Macrogastrea plicatula* (Draparnaud) (nordgräns i södra Ångermanland) och sidensnäcka, *Euomphalia strigella* (Draparnaud) (nordgräns i norra Medelpad). Andra [exempelvis hjärtgrynsnäcka, *Vertigo antivertigo* (Draparnaud) (nordgräns i norra Hälsingland) och trädgårdssnäcka, *Cepaea hortensis* (O. F. Müller) (nordgräns i mellersta Ångermanland, nordligaste lokal i Vibyggerå socken)] har också isolerade nordliga utposter i Jämtlands kalkområden. Slät spolsnäcka, *Cochlodina laminata* (Montagu) har sin nordgräns i mellersta Ångermanland men i detta fall fortsätter den sammanhängande utbredningen västerut genom mellersta Jämtland. Nämnas bör också den krävande och sällsynta arten barksnäcka, *Merdigera obscura* (O.F. Müller), som förekommer isolerad på Omneberget i Nordingrå socken, Ångermanland (Andersson 1961), en lokal belägen ca 250 km norr om närmaste i norra Uppland. En isolerad förekomst i Västerbotten har även gitterspolsnäcka, *Clausilia dubia* Draparnaud som har anträffats i Sävars socken, långt från artens sammanhängande utbredning i Bergslagen. Grovskaliga utbredningskartor för samtliga arter finns hos Kerney m fl (1983).

Gemensamt för de flesta nordliga utposterna är att lokalerna genomgående är klimatologiskt gynnade av att de är sydvända. I många fall rör det sig om skogsydberg vilka ofta hyser sydliga element också av andra djurgrupper (jfr Andersson 1961) och kärlväxter. I kustzonen bidrar dessutom närheten till den stora vattenmassan till ett gynnsamt, varmare klimat – vilket tydligt avspeglas i den kustnära förlängningen av många landmolluskarters utbredning mot norr (jfr ovan). En annan viktig faktor är lokal förekomst av kalkrika berg- och jordarter. Många arter blir mer fordringsfulla när de närmar sig gränsen för sin utbredning, hos landmolluskerna tar detta sig ofta uttryck i att de blir mer kalkkrävande. Undersökningar av ännu fler klimatologiskt och markkemiskt gynnsamma lokaler i Norrlands kustland torde leda till fler intressanta upptäckter av sydliga element, av såväl landmollusker som andra organismgrupper.

Tack

Ett stort tack till Torsten Nordander som gjort den grafiska utformningen av utbredningskartan, Barbara Landelius som utfört snäckillustrationen och Elisabeth Hagström som språkgranskat texten. Samtliga Naturhistoriska Museet, Göteborg.

Citerad litteratur

- Andersson, J.S. 1961:** The occurrence of some invertebrate animal groups in the south bluffs in northern Sweden. *Oikos* 12(1): 126-156.
- Boettger, C.R. 1950:** Die seit dem Pläistozän erfolgte Änderung in der geographischen Verbreitung je einer bestimmten Mutante der Landschneckenarten *Cepaea nemoralis* L. und *Bradybaena fruticum* Müll. *Syllegomena biologica, Festschrift Kleinschmidt, S.*: 56-67.
- Falkner, G. 1991:** Vorschlag für eine Neufassung

der Roten Liste der in Bayern vorkommenden Mollusken (Weichtiere). *Schriftserie Bayr. Landesamt für Umweltschutz* 97(1990): 61-112.

- Falkner, G., Bank, R. & Proschwitz, T. von. 2001:** Check-list of the non-marine molluscan species-group taxa of the states of Northern, Atlantic and Central Europe (CLECOM Area I). *Heldia* 4(1/2): 1-76.
- Gärdenfors, U. 1996:** *Koder, vetenskapliga respektive svenska namn på nordiska landmollusker*. Databanken för hotade arter, SLU, Uppsala. 2 sid.
- Kerney, M.P., Cameron, R.A.D. & Jungbluth, J.H. 1983:** *Die Landschnecken Nord- und Mitteleuropas*. P. Parey, Hamburg & Berlin. 384 sid.
- Proschwitz, T. von. 1996:** Markfaunainventeringen, sid. 150-151. I: Gustafsson, L. & Ahlén, I. (red): *Sveriges Nationalatlas. Växter och Djur*. Nya kunskaper växer fram. 150 sid.
- Proschwitz, T. von & Andersson, G. 1997:** Databas för landlevande mollusker, tusenfotingar och gråsuggor på Göteborgs Naturhistoriska Museum. *Göteborgs Naturhistoriska Museum, Årstryck 1997*: 29-36.
- Thiele, J. 1931:** *Handbuch der systematischen Weichtierkunde*. Band 1(2): 377-778. Jena.
- Valovirta, I. 1967:** List of Finnish land gastropodes and their distribution. *Ann. Zool. Fenn.* 4: 29-32.
- Waldén, H.W. 1985:** *Kodlista LM Landmollusker i Norden*. Kodcentralen, Naturhistoriska Riksmuseet. 33 sid.
- Westerlund, C.A. 1897:** Synopsis Molluscorum extramarinorum Scandinaviae (Sueciae, Norvegiae, Daniae & Fenniae). *Acta Soc. Faun. Flora Fenn.* 13 (7). 238 sid.

An isolated occurrence of *Fruticicola fruticum* (O.F. Müller) on the Bjuröklubb peninsula in the Swedish Västerbotten province

In early June 2001 the author found a new locality for the land-snail *Fruticicola fruticum* on the peninsula of Bjuröklubb in the Gulf of Bothnia. The locality is situated

in the coastal area of the Swedish Västerbotten province. *F. fruticum* occurs in southern and middle Sweden, up to the so called *limes norrlandicus*-zone with an extension northwards in a belt along the coast of the Baltic Sea up to the river Indalsälven in the province of Ångermanland. North of that river valley only a few occurrences are known. In the west an isolated site is situated in the central part of the province of Jämtland. The species is found also at one site in the province of Norrbotten, an occurrence probably connected with the continuous distribution in Finland, which goes further north than in Sweden. The new locality at Bjuröklubb lies in the middle of the large gap between the previously known sites, approximately 220 km N of the northernmost locality in the province of Ångermanland and 220 km S of the site in the province of Norrbotten.

The nomenclature of *F. fruticum* is briefly discussed. The species has previously been placed in the genus *Bradybaena*, but this is incorrect as *Fruticicola* is not a junior synonym of *Bradybaena*, but a distinct genus.

The zoogeography of other species with a distribution similar to that of *F. fruticum* is discussed. *Vallonia pulchella*, has a similar distribution with scattered occurrences along the coast up to the end of the Gulf of Bothnia. Also *Balea perversa* and

Vallonia costata extend far northwards in the coastal area of Västerbotten, but do not reach as far north as Norrbotten. The latter species was found together with *F. fruticum* at Bjuröklubb. Other species with an extension northwards along the coast (and in some cases also in the inland), but not reaching as far north as the previously mentioned ones (northernmost localities in the province of Ångermanland or Medelpad) are: *Vertigo pygmaea*, *Acanthinula aculeata*, *Macrogastrea plicatula*, *Cochlodina laminata*, *Euomphalia strigella* and *Cepaea hortensis*. In addition, *Merdigera obscura* has an isolated locality at Omneberget in Ångermanland, far north of its continuous distribution in the south-eastern parts of middle Sweden and *Clausilia dubia* has been recorded at Skeppsvik, not far from Umeå, far north of its distribution area in central Sweden.

Finally the ecological conditions concerning geology and climate in the coastal area and in south facing slopes and bluffs and the importance of these factors for the occurrence of southern elements of land molluscs in N. Sweden are briefly discussed.

Författarens adress:

ted.v.proschwitz@gnm.se
Naturhistoriska museet
Box 7283, 402 35 Göteborg